

Грущинська Н. М.
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри управління професійною освітою
Навчально-наукового інституту неперервної освіти
Національного авіаційного університету

Hrushchynska N. M.
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Management of Vocational Education
Institute of Continuing Education
National Aviation University

ТЕНДЕНЦІЇ ГЕОЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ: МІЖНАРОДНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА

TRENDS IN GEOECONOMIC COMPETITION: INTERNATIONAL SPECIALIZATION AND GEOPOLITICS

Анотація. У статті зроблено спробу обґрунтувати особливості гео економічної конкуренції як симбіозу гео економічної стратегії і міжнародної конкуренції. Обґрунтовано місце та вплив гео економічної конкуренції в геопросторі з урахуванням сучасних глобалізаційних технологічних трансформацій та еволюції міжнародної спеціалізації України.

Ключові слова: геоспеціалізація, міжнародна конкуренція, стратегія, глобалізація.

Постановка проблеми. Геополітичні та гео економічні фактори впливу на формування сучасного світового порядку розділено на еволюційні – вплив глобальних, технологічних, інформаційних, інтеграційних процесів, а саме ті процеси, що відбуваються послідовно й є незмінними в сучасному житті суспільства, та радикальні – агресивні втручання ззовні у внутрішні процеси країни, що сприяє в результаті зміні світового порядку. Безперечними ознаками сучасної світової системи є розпад СРСР та соціалістичної системи, об'єднання Німеччини, розширення НАТО та ЄС на Схід. Особливу роль у формуванні світового порядку відіграють непрямі фактори впливу, які є досить ефективними. Серед них – події світового масштабу, які сприяли трансформаціям, наприклад: 2001 р. – терористичний акт на Всесвітній торговий центр і Пентагон; 1 січня 2002 р. – введення в готівковий обіг євро; 2003 р. – Оксамитова революція в Грузії; 2004 р. – Помаранчева революція в Україні; 2007 р. – розширення ЄС; 2007 р. – прецедент Косово; 2008 р. – російсько-грузинська війна; 2008–2009 рр. – глобальна фінансова криза; 2009 р. – революція в Молдові; 2010 р. – загибель президента Польщі у катастрофі під Смоленськом; 2011 р. – виведення військ США з Іраку; 2012 р. – КНДР оголосила себе ядерною державою; 2014 р. – анексія Криму Росією; 2015 р. – військовий конфлікт на Сході України тощо. Ознаками радикальної зміни світового простору є: втручання у внутрішні справи іншої країни, спроби нав'язування культури; забезпечення глобальної та регіональної безпеки, етнічний сепаратизм.

Взаємопов'язаність міжнародної спеціалізації з геополітичними процесами є характерною ознакою сучасних світових процесів. У такому контексті геоспеціалізація може розглядатися у двох напрямках своєї реалізації по відношенню до країн: країни, на яких впливає геоспеціалізація (*passivus*), – пасивні та країни, які впливають на геоспеціалізацію інших країн (*activus*), – активні. Взаємодоповненість та гармонійність геополітики, гео економіки

і міжнародної спеціалізації – показники успішних економік і політик країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи статті включають роботи зарубіжних та вітчизняних авторів, експертів із питань гео економічних процесів, міжнародної конкурентоспроможності, формування світового економічного порядку, серед яких – А.С. Філіпенко, Р. Каган, О. Коппель, І. Уткін та ін.

Мета статті полягає у спробі обґрунтувати особливості гео економічної конкуренції як симбіозу гео економічної стратегії і міжнародної конкуренції, місце та вплив гео економічної конкуренції в геопросторі з урахуванням сучасних глобалізаційних технологічних трансформацій та еволюції міжнародної спеціалізації України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Геоспеціалізація є поєднанням понять спеціалізації та гео економіки, поняття, яке характерне для сучасного періоду світових процесів, зумовлених широкими глобальними, інноваційними, інформаційними, технологічними особливостями. Виходячи з таких характеристик, геоспеціалізація – це міжнародна спеціалізація національної економіки, зумовлена гео економічними та геополітичними впливами. Також геоспеціалізація зумовлюється інтеграційною приналежністю, політичною ситуацією на внутрішньому та зовнішньому ринках, залежить від географічного розташування, а відповідно від рівня співпраці з країнами-сусідами, який, своєю чергою, зумовлюється їх зовнішньою політикою.

Технологічні трансформації сучасних глобальних процесів зумовлюють значні зміни в структурах міжнародної спеціалізації кожної національної економіки, у т. ч. й України. Особливого значення щодо визначення місця національної економіки в сучасних світогосподарських процесах набувають інноваційні, інформаційні, зумовлені технологічними трансформаціями глобальні процеси та їх вплив на національні економіки. Сучасне розмежування країн світу зумовлюється міжнародним поділом праці, постійними порушеннями рівноваги світового гос-

подарства, пошуком ефективніших технологій і способів виробництва, які дають змогу поліпшувати умови життя людей (табл. 1).

Особливе місце серед факторів, що сприяють отриманню країною конкурентоспроможного місця на світовому ринку, є стан міжнародної спеціалізації її національної економіки. Аналіз еволюції процесів спеціалізації доводить, що саме спеціалізація спонукала до створення інтеграційних утворень, розвитку не лише регіоналізації, а й глобалізації. Проте тенденції кінця ХХ – початку ХХІ ст. визначають зворотній вплив. Міжнародна спеціалізація країн прямопропорційно залежить від загальних процесів глобалізації, інтернаціоналізації, інтеграції. Ствердитися в сучасному світі як державі, яка виробляє конкурентоспроможний товар, може лише країна з активною інформаційно-технічною економікою. Крім того, змінюються й ознаки спеціалізації, яка переходить із подетальної до предметної.

Світопорядок передбачає взаємодію економіки і політики, національного розвитку та інтеграційних процесів, національної ідентичності та глобалізаційних процесів поєднання націй. Теоретичне обґрунтування самого поняття «світовий порядок» передбачає еволюцію його формування та необхідність вивчення причин домінуючого в певний період часу характеру порядку. Розглянемо деякі з них.

«Міропорядок – это совокупность доминирующих в международных отношениях политических принципов, правовых норм и условий экономического обмена, которые формируются под воздействием объективных процессов общественного развития и соотношения социальных сил в каждую историческую эпоху, представляя собой результат взаимодействия государств и других участников международной жизни. Мировой порядок, в свою очередь, оказывает влияние на ход и исход событий в мире, их общую тенденцию» [8].

М.А. Шульга визначає, що «під світовим порядком прийнято розуміти такий устрій світу, який має забезпечити основні потреби не лише націй-держав, а й регіональних асоціацій, міжнародних організацій й інститутів, інших недержавних суб'єктів світових політичних процесів. Якщо міжнародний порядок задовольняє потребу держав у забезпеченні їх суверенітету, то основоположні потреби людства пов'язані з його адаптацією до змін, що відбуваються».

Згідно з ідеями, окресленими в роботах таких авторів, як Н.Д. Жевахов «Еврейская революция», О.А. Платонов «Терновый венец России», І.В. Піхалов «Спецслужбы США», А.І. Уткін «Первая мировая война», В.Є. Шамбаров «Государство и революция» та «Нашествие чужих. Заговор против империи», новий світовий порядок визначається конспірологічною теорією, яка висуває припу-

щення про існування таємної вищої еліти з претензією на світову владу, яка прагне керувати світом через авторитарну систему, яка замінить національні державні інститути. Резонансні події в політичній або економічній площині трактуються як ретельно сплановані операції.

Формування світового порядку та визначення гегемонії певної країни можна розділити на еволюційні – вплив глобальних, технологічних, інформаційних, інтеграційних процесів, а саме ті процеси, що відбуваються послідовно й є незмінними в сучасному житті суспільства, та радикальні – агресивні втручання ззовні у внутрішні процеси країни, що сприяє в результаті зміні світового порядку.

У таких агресивних світових геополітичних процесах на особливу увагу заслуговує питання збереження національної ідентичності. Враховуючи, що національна ідентичність прагне до самоорганізації, що передбачає пристосування індивідуальної свідомості, поведінки, культурного досвіду до мінливих наслідків техногенної революції, формування соціокультурних механізмів становлення громадянського суспільства тощо, ідентичність повинна базуватися на усвідомленні історичних, громадських, політичних цінностей, що є незмінними. Як зазначає Д. Ентоні, «національна ідентичність та нація – це складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів: етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних».

Останнє десятиліття ХХ ст. характеризувалося значними змінами у світовій економіці. Нова фаза науково-технічної революції та інтернаціоналізації потоків капіталу трансформувала головні моделі економічного розвитку. На початку ХХІ ст. такі показники, як динаміка інновацій, обсяг інвестиційних потоків, поступилися місцем у рейтингах економічних оцінок факторам технологічної швидкості та концентрації, які визначають ступінь високотехнологічної зростання сучасної економіки. У світі відбувається не просто поступовий еволюційний перехід до нового економічного укладу, а глобальна неоекономічна революція, зумовлена технологічними, фінансовими та екологічними змінами, переходом на новітні високопродуктивні види продукції.

Держави, що не приєднуються до технологічного процесу, залишаються осторонь світових економічних перетворень та ризикують зникнути як самостійні. ХХ ст. характеризувалося стрімкими трансформаційними процесами, які охопили всі групи країн, мали різний характер проведення та, відповідно, різні результати. Такі думки ще раз підтверджують необхідність досягнення країнами самоорганізації, отримуючи можливість прогресивно розвиватися, бути динамічними.

В умовах глобалізації фактично продемонструвала свою безперспективність політика т. зв. наздоганяючої

Таблиця 1

Тенденції розвитку міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва

Роки	Ознаки спеціалізації
30-ті ХХ ст.	Міжнародна міжгалузєва спеціалізація виробництва та відповідний обмін продукції однієї комплексної галузі на продукцію іншої
50–60-ті ХХ ст.	Посилення міжнародної внутрішньогалузевої спеціалізації виробництва, але на рівні первинних галузей, що, своєю чергою, окреслює наявність предметної спеціалізації
70–80-ті ХХ ст.	Внутрішньогалузева міжнародна спеціалізація виробництва і відповідний обмін товарами-аналогами з різними споживчими характеристиками
1990–2000	Тенденції до зростання внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації виробництва – наявність предметної спеціалізації
Перше десятиріччя ХХІ ст.	Зростання внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації виробництва

Джерело: складено автором

модернізації, за рецептами якої (починаючи з 60-х років) розвивалася значна частина країн Латинської Америки, Азії та Африки й яка в 90-ті роки набула поширення на пострадянському просторі, зокрема і в Україні. Ця політика не сприяла вирішенню ключової проблеми сучасного світового процесу – забезпечення сталого розвитку та вирівнювання країн за якістю життя населення. Нині чимало держав опинилося за межами економічного і соціального прогресу. Ситуація ускладнюється й тим, що в останнє десятиріччя відбулося розширення зони бідності за рахунок країн, які належали до СРСР. Тож подолання глобальної нерівності перетворилося на одну з центральних проблем XXI ст.

Багатомісячний досвід світового економічного розвитку свідчить про те, що революційні вибухи неминуче завершувалися розвалом економіки з великими втратами, вкрай негативними соціальними наслідками і людськими трагедіями. При цьому програми подолання цих наслідків вимагали величезних інвестиційних і поточних затрат, а також відповідного часу. На економічне й технологічне відновлення навіть до рівня стартових рубежів, з яких починається подальший розвиток, здебільшого витрачалися десятиріччя.

Водночас еволюційний прогресивний розвиток, не викликаючи соціальних потрясінь, забезпечує планомірну трансформацію темпами більш високими, бо не відбуваються періодичні руйнації господарських структур і джерел внутрішніх нагромаджень, які спрямовуються в інвестиційну та інноваційну діяльність у чергових відтворювальних циклах. Інакше кажучи, безперервні процеси оновлення старих і створення якісно нових конкурентоспроможних систем, розвитку інфраструктури відбуваються в епохи еволюцій значно інтенсивніше і з меншими сукупними витратами. Т. зв. перехідні періоди взагалі виключаються, оскільки нормальні відтворювальні цикли і загальноекономічні кругообіги не порушуються.

Негативним прикладом можуть бути економічні процеси пострадянських країн, у т. ч. України. У 1991–1996 рр. на величезному економічному просторі цих країн зруйновано значну частину економічного і науково-технічного потенціалу, втрачено майже половину ВВП та внутрішніх інвестиційних нагромаджень, різко знижено рівень життя основної маси населення.

Водночас уряди Китаю та інших країн Тихоокеанського регіону, планомірно й цілеспрямовано реформуєючи свої економічні системи за еволюційною моделлю під чітким державним регулюванням і контролем, досягли значних успіхів в економічному оновленні й зростанні. За темпами приросту ВВП вони вийшли на передові позиції серед інших країн світу. Моделювання трансформаційних процесів, що безпрограшно приносять позитивні результати, здійснюється за оцінювальним критерієм збільшення реального ефекту за одночасного зростання й реалізації конкретних проектів формування принципово нових виробничих і ринкових структур. Вони досить швидко перетворюються порівняно зі старими на конкурентоспроможні на внутрішньому і зовнішніх ринках. Відомо, що розширення платоспроможного попиту підштовхує відповідний розвиток сфери товаровиробництва, яка впливає на зворотне зміцнення місткості споживчого ринку.

Сучасний світ змінюється досить швидко, і навіть орієнтовані раніше на сировинну міць країни форсованими темпами починають перебудовувати свої економіки на новий технологічний уклад, щоб забезпечити довготривалу сталість і конкурентоспроможність. Аналіз сучасного інноваційного розвитку свідчить про прискорення

змін у промисловості: технології, структурі, масштабах, територіальному розміщенні й організації виробництва, а також у співробітництві країн світу, загальною формою якого стає міжнародний трансфер технологій. Повертаючись до питання самоорганізації системи, слід підсумувати, що системи та їх компоненти піддаються коливанням, змінам (флуктуаціям) у разі своєї відкритості, а в рівноважних, закритих системах ці зміни знищуються самі собою. Також у відкритих системах під впливом зовнішнього середовища внутрішні флуктуації можуть наростати до такої межі, коли система не може їх погасити. Фактично внутрішні флуктуації розглядаються в концепціях самоорганізації як нешкідливі, і тільки зовнішні впливи роблять відносно відчутний вплив. Із таких тверджень особливої актуальності набуває питання відкритості національної економіки, тобто економіки з високим ступенем включеності в міжнародні економічні відносини, що сприятиме поглибленню міжнародної спеціалізації й кооперуванню виробництва; раціональному розподілу ресурсів залежно від рівня її ефективності; поширенню світового досвіду через систему зовнішньоекономічних відносин; зростанню конкуренції на внутрішньому ринку, який стимулюватиме конкуренцією на світовому.

Процеси геоспеціалізації, зумовлені геополітичними та гео економічними процесами, сприяють формуванню нового економічного порядку, який передбачає посилення міждержавного регулювання світового господарства і міжнародних економічних відносин з урахуванням інтересів країн, яких позбавляють вигід активні сили світового ринку.

Світопорядок передбачає взаємодію економіки і політики, національного розвитку та інтеграційних процесів, національної ідентичності та глобалізаційних процесів поєднання націй.

Сучасний етап формування нового економічного порядку характеризується трансформацією суспільних інститутів, зміною усього світового середовища, сучасні комунікаційні технології посилюють владу міжнародних організацій, що відстоюють економічні та політичні інтереси країн-гегемонів. Виробництво інтелектуального продукту й нових технологій стає все більш прибутковим і монополізується розвиненими країнами. Вони сьогодні виступають постачальниками якісно нового неоміжного ресурсу – інформації та знань, отримуючи за свідомо заниженою вартістю обмежені матеріальні ресурси із країн світової периферії. Такий розподіл праці спричинює новий механізм формування і розподілу багатства. Загострюється міждержавна економічна конкуренція, що ще більш посилює економічну асиметрію у взаємозалежності найбільш розвинених і найменш розвинених країн.

Особливі місце і роль у таких процесах відведено економічній безпеці держави. Головними критеріями оцінки стану економічної безпеки держави в її внутрішньому та зовнішньому контекстах є: спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у світовому поділі праці; стійкість і стабільність національної економіки. Особливе місце в економічній безпеці займають політична ситуація всередині держави, енергетична незалежність, державна підтримка банківського сектору, конкурентоспроможність вітчизняного виробництва, інноваційний потенціал країни, інтеграційні процеси країни.

Економічна безпека створює можливість і готовність економіки забезпечити достатні умови життя і розвитку особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Оцінити рівень економічної безпеки можна з урахуванням дослідження ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці та його відповідності рівневі в розвинутих країнах, а також рівневі, за якого загрози внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоздатності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету, незалежності й можливості протистояння зовнішнім загрозам; соціальної стабільності й умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів. Розроблення методик оцінки рівня економічної безпеки, питання конкурентоспроможності національної економіки розглядалися і детально досліджувалися в працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, проте гео економічні трансформації, які зумовлюються радикальними та еволюційними змінами світового порядку і, відповідно, спонукають до переходу на новий рівень співвідношень країн та суб'єктів міжнародної еко-

номічної діяльності, вимагають дослідження їх впливу на Україну та глибокого подальшого аналізу.

Висновки. Світовий порядок повинен бути заснований на гармонійному співвідношенні, з одного боку, прав і свобод держав і народів, а з іншого – обов'язків перед людством. Разом із тим необхідне збереження національного суверенітету держав як гарантів захисту інтересів, прав і свобод свого населення.

Справедливий світовий порядок, що ґрунтується на дійсному рівноправ'ї держав і народів, неможливий без вироблення чіткого кодексу поведінки держав на міжнародній арені. Необхідні прийняті всіма державами дієві, навіть жорсткі механізми впливу на держав – порушників цього кодексу. Світовий порядок, безперечно, має забезпечуватися переважно мирними засобами. Він повинен бути побудований так, щоб провідні держави світу були такими ж відповідальними за порушення норм міжнародного права, як і всі інші.

Список використаних джерел:

1. Бжезинский Зб. Новый Мировой Порядок в опасности из-за сопротивления широких масс населения. URL: <http://dialogs.org.ua>.
2. Білорус О. Проблеми політичної економії глобалізму. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
3. Коппель О.А. Цивілізаційна парадигма формування нового світового порядку в умовах глобалізації. URL: <http://helen-koppel.narod.ru>.
4. Новый світовий порядок у XXI столітті: глобальні тенденції та їх значення. URL: <http://razumkov.org.u>.
5. Тенторі Д. Горизонти нового світового порядку. URL: <http://old.epravda.com.ua>.
6. Характеристика України по Індексу економічної свободи, 2013. URL: <http://www.heritage.org/Index Ranking of countries 2013>.
7. Четверікова О. Про новий світовий порядок. URL: <http://firtka.if.ua>.
8. Шахназаров Г.Х. Грядущий миропорядок: О тенденциях и перспективах международных отношений. М.: Политиздат, 1981. 447 с.

Аннотация. В статье сделана попытка обосновать особенности геоэкономической конкуренции как симбиоза геоэкономической стратегии и международной конкуренции. Обоснованы место и влияние геоэкономической конкуренции в геопространстве с учетом современных глобализационных технологических трансформаций и эволюции международной специализации Украины.

Ключевые слова: геоспециализация, международная конкуренция, стратегия, международная специализация.

Summary. The article attempts to substantiate features of geoeconomic competition as a symbiosis of geoeconomic strategy and international competition; to substantiate the place and influence of geoeconomic competition in geospatial, taking into account modern global technological transformations and evolution of the international specialization of Ukraine.

Key words: geospecialization, international competition, strategy, globalization.